

УДК 94:631.5] (477)''1921/1928''

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-14-49-64>

**AGRICULTURAL WORK OF AGRICULTURAL
COOPERATION
IN THE YEARS OF THE NEP TO INCREASE THE YIELD
OF PEASANT GRAIN CROPS**

**АГРОКУЛЬТУРНА РОБОТА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В РОКИ
НЕПУ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ВРОЖАЙНОСТІ
СЕЛЯНСЬКИХ ПОСІВІВ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР**

Валентин Лазуренко,
доктор історичних наук,
професор, заслужений
працівник освіти України,
професор кафедри історії та
права,
v.lazurenko76@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3441-4485
Черкаський державний
технологічний університет,
бул. Шевченка, 460,
м. Черкаси, Україна, 18005

Valentyn Lazurenko,
Doctor in Historical Sciences,
Professor, Honored Worker of
Education of Ukraine, Professor
at History and Law Department,
v.lazurenko76@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3441-4485
Cherkasy State Technological
University, Shevchenko
boulevard, 460, Cherkasy,
Ukraine, 18005

Владислав Очеретяний,
аспірант кафедри історії і
культури України та
спеціальних історичних
дисциплін ocheret97@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0360-7532
Університет Григорія
Сковороди в Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Україна, 08401

Vladyslav Ocheretianyi,
postgraduate student of the
Department of History and
Culture of Ukraine and Special
Historical Disciplines,
ocheret97@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0360-7532
Hryhorii Skovoroda University
in Pereiaslav 08401, Ukraine,
Kyiv region, Pereiaslav,
Sukhomlynskoho Str., 30

ABSTRACT

The directions of agricultural work of agricultural cooperation in the years of the new economic policy on the increase of agriculture of peasant grain crops are analyzed. Serving the urgent agricultural and agriproduction needs of the owners of individual farms in order to increase the yield of peasant crops, especially cereals to further increase their productivity and marketability was one of the main tasks of agricultural cooperation. The study is relevant given the importance of grain production for food security in Ukraine.

The purpose of the article is to find out the directions of agricultural work of agricultural cooperation in the years of the NEP to increase the yield of peasant grain crops, and hence – to grow the marketability of peasant farms.

Theoretical and methodological principles of the article are based on general scientific principles of historical research. The principles of historicism, objectivity, systematics, comprehensiveness, continuity, scientificity, which made it possible to reveal the agricultural work of agricultural cooperation during the new economic policy (1921 – 1928) to improve the agriculture of peasant grain production, are fundamental ones. During the writing of the article, general scientific (structural and functional, scientific analysis and synthesis, specific-search), actually historical (comparative-historical, problem-chronological) methods have been used.

It is found that the implementation of all forms of agricultural work of the cooperative system has contributed to increasing the yield of peasant grain crops, increasing productivity and marketability of farms.

Since almost every Ukrainian peasant farm had grain crops, it was thanks to the professionalism of agricultural cooperation specialists who constantly increased economic and production experience and improved organizational and managerial qualities that it was possible to increase the intensification of peasant farms by mechanization, creation of rolling and grain cleaning points,

mobile and stationary repair shops, etc. These measures contributed to the growth of the processes of mass entry of peasants into cooperative societies.

Cooperation actively promoted individual peasant farms to go beyond the consumer framework and become marketable. Educational agricultural work among the peasantry on the introduction of innovations and progressive methods of land cultivation also acquired scale and organization.

That is, agricultural cooperation became an important factor in improving the livelihoods of the Ukrainian peasantry and an active participant in the introduction of market relations in agricultural production in general and grain production in particular.

Keywords: *agricultural cooperation, agricultural and agriproduction needs, grain crops, peasant economy, educational work.*

Постановка проблеми. Організаційна, фінансово-економічна та господарсько-виробнича діяльність сільськогосподарської кооперації в роки нової економічної політики (1921 – 1928 рр.) була багатопрофільною, і одним з її основних завдань стало обслуговування нагальних агрокультурних та агровиробничих потреб власників індивідуальних селянських господарств з метою підвищення врожайності селянських посівів, насамперед зернових культур, для подальшого зростання їх продуктивності і товарності.

Історіографія питання. Корисними для об'єктивного аналізу діяльності сільськогосподарської кооперації в роки нової економічної політики (непу) є праці сучасних вітчизняних науковців В. Марочка (Марочко, 1995) А. Морозова (Морозов, 2016) та ін. Проте в наукових розвідках агрокультурний сектор кооперативної роботи розглядається в сукупності з іншими напрямками діяльності. Дослідницький інтерес викликає дисертація О. Дулгерової (Дулгерова, 2006), присвячена культурно-освітній діяльності

сільськогосподарської кооперації в означений період. Що ж стосується висвітлення роботи сільськогосподарської кооперації в роки непу щодо розвитку агрокультури селянського зерновиробництва, то зазначена тема ще не була предметом окремого наукового пошуку.

Мета статті: з'ясувати напрямки агрокультурної роботи сільськогосподарської кооперації в роки непу щодо підвищення врожайності селянських посівів зернових культур, а отже – і зростання товарності селянських господарств.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом, який полягав в турботі про підвищення врожайності селянських посівів зернових культур, була агрокультурна робота сільськогосподарської кооперації, яка здійснювалась в кількох ключових напрямках: забезпечення селянських господарств необхідними сільськогосподарськими знаряддями і машинами, чистосортним насінням, проведенні просвітницької роботи серед селян щодо впровадження новацій і прогресивних методів обробки земельних площ. Тому деталізуємо ці ключові моменти.

Насамперед, мова піде про забезпечення селянських господарств необхідним реманентом і сільськогосподарськими машинами. Скрутна економічна ситуація, в якій перебувала переважна більшість селянських господарств, наявність значного відсотку безреманентних і безтяглових господарств змушувало селян вдаватися до старих, дідівських способів обробітку ґрунту вручну. Тому сільськогосподарська кооперація розпочала роботу, щоб забезпечити селян технічними засобами, використання яких сприяло б підвищенню врожайності селянського господарства.

Проведений нами аналіз моментів, пов'язаних із вирішенням питань машинопостачання для селян, дає підстави зазначити, що на 1923 р. цей процес реалізовувався через акціонерне товариство «Село-Техніка» та Всеукраїнську спілку сільськогосподарської кооперації «Сільський Господар», непорозуміння між якими сприяли дезорганізації машинного

ринку. Нарощування фінансових можливостей сільськогосподарської кооперації, більш вигідна для селян її цінова політика (наприклад, якщо в «Село-Техніці» вартість плуга складала 30 крб., то через кооперацію його можна було придбати за 27 крб. 50 коп. (Листування фінансового відділу, 1925: 151)) сприяли тому, щоб вже на 1924 р. «Сільський господар» і його структурні підрозділи фактично зайняли провідні позиції з машинопостачання. Про це свідчать наступні дані: в 1923 р. через сільськогосподарську кооперацію було реалізовано селянським господарствам сільгосптехніки на суму в 974,2 тис. крб., в той час як лише за три квартали 1924 р. – вже на суму в 2 759 тис. крб. (Тренкін, 2018: 142). На 1926 р. «Сільський господар» став одним з лідерів в справі машинопостачання.

В цьому напрямку робота кооперації була досить дієвою, адже саме через її мережу члени кооперативного товариства мали змогу придбати потрібний їм сільськогосподарський реманент та машини (плуги, віялки, борони, сіялки, жниварки, молотарки), переваги використання яких були на лице: оранка добрим плугом, а не сохою давала значне збільшення врожайності; посів рядковою сіялкою – економію посівного зерна та кращі сходи; борона – можливість краще підготувати поле і внаслідок цього мати кращий врожай; віялка чи сортувальниця – краще підготувати зерно до посіву, позбавивши його від засмічення бур'янами, які, як відомо, знижують врожайність; жатка й молотарка прискорюють збір врожаю і їх використання давало в кінцевому результаті більше зерна на один гектар (Роль сільськогосподарського кредитового товариства, 1928: 45). Спеціалістами було проведено низку обстежень ефективності використання в селянських господарствах сільськогосподарських машин, і було визначено, що, наприклад, посівне зерно, пропущене через трієр, сприяло зростанню врожайності майже втричі; також було вираховано, що в господарствах, які використовували сіялку, економія посівного зерна складала майже 3 пуди (Зарудний, 1929: 12).

Поступова механізація сільського господарства давала можливість більш доцільного і ефективного використання земельних масивів і підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва. Сільськогосподарська кооперація також розпочала роботу з тракторопостачання, вже 1925 р. на село було направлено 3190 одиниць техніки, а 1926 р вже 6000 тракторів обслуговували як кооперативні об'єднання, так і індивідуальні селянські господарства. Селяни були зацікавлені у використанні трактора. Як зазначав А. Фіхтер: «настрій села полягає в одному: «давай трактора, давай щонайскоріше» (Фіхтер, 1926: 26). Ефективність роботи трактора на посівних площах була відчутною: однією машиною обробляли 150 десятин, за потужністю один трактор замінював 10 коней (Як треба використовувати трактор, 1926: 16).

Сільськогосподарською кооперацією було не лише пророблено значну роботу щодо розподілу тракторів між товариствами, а й організовано масову роботу з підвищення технічної грамотності селянства. Було організовано курси трактористів, ремонтників, інструкторів-механіків з метою навчити селян раціонально використовувати й обслуговувати техніку. Адже, якщо трактор обслуговував технічно грамотний механік, то витрати на його експлуатацію зменшувались на 20 % (Фіхтер, 1926: 24). Так, лише протягом 1925 р. слухачами курсів трактористів, організованих на кошти сільськогосподарської кооперації, було 4320 осіб (Матеріали про постачання сільськогосподарськими машинами губерній України, 1925: 33). Було також вирішено досить складне і нове для сільськогосподарської кооперації питання щодо функціонування як стаціонарних, так і пересувних ремонтних майстерень. Всі вище зазначені заходи сільськогосподарської кооперації відчутно впливали на інтенсифікацію селянських господарств.

Кооперативні прокатні пункти також були вигідними для селянства, адже для якісного обробітку землі і вирощування зернових культур було необхідно використовувати значну

кількість сільськогосподарських знарядь. Наприклад, плуг, борону та інший простий і недорогий сільськогосподарський реманент міг купити за власні кошти навіть незаможник, тоді як більш складний й, відповідно, більш вартісний (сіялку, молотарку, трієр тощо), купити незаможнику та й навіть інколи середняку здебільшого було не під силу (Дешко, 1927: 49). Та й придбавати власнику малосилого господарства значну кількість машин було не вигідно. Фахівці кооперації намагались і в цьому питанні зробити працю селянина менш затратною і в той же час досить ефективною, що й вирішувалось за допомогою організації прокатних та зерноочисних пунктів. За даними обстежень, проведеного «Сільським Господарем» на 1927 р. селянство активно обслуговувалось 1336 машинно-прокатними і 2122 зерноочисними пунктами (Свідерська, 2012: 92).

Ще одне питання, яке лежало в площині господарсько-економічних інтересів сільськогосподарської кооперації, було забезпечення селянських господарств сортовим насінням як ефективною запоруки покращення селянських засівів й підвищення врожайності зернових культур. З метою підвищення продуктивності і агрокультури селянських господарств сільськогосподарська кооперація активно включилась в роботу по постачанню селянських господарств посівним матеріалом. Ця робота розпочалась з організаційних моментів, результатом чого стало створення в жовтні 1922 р. Всеукраїнського товариства насінництва, яке негайно приступило до вирішення нагальних потреб щодо вирощування й розповсюдження сортового насіння (Дулгерова, 2006: 97). Питання забезпечення селянських господарств насіннєвим матеріалом неодноразово підіймалось на засіданнях Всеукраїнської організаційно-інструкторської наради сільськогосподарської кооперації, в постановках якої було чітко визначено, що реконструкція рільництва як основної галузі сільського господарства вимагає його забезпечення основним засобом виробництва – насінням, яке б своїми

властивостями цілком би відповідало природно-історичним умовам сільського господарства України та нагальним агротехнічним завданням (Про будівництво сільськогосподарської кредитової та спеціальної кооперації, 1928: 32).

Варто також зазначити, що й радянська влада була стурбована вирішенням питання нарощування продуктивних сил села. Правда, якщо кооперація турбувалась саме про селянське господарство, то у влади більше акцентів було саме на тому, що селянство в своїй масі засіває землю безсортовими, маловрожайними і, значить, малоцінними культурами. А це, відповідно, позначалось не тільки на рентабельності самого господарства, а й заважало державі зорганізувати раціонально масовий вивіз зерна. Тому було розроблено план господарських робіт для забезпечення сільського господарства сортовим насінням, активізуючи селекційну роботу, продукцію посівного зерна в державних господарствах, формування насінневого фонду, відповідну політику цін (боніфікації за чистосортність тощо), кредитуючи кооперативні товариства, які займались насінництвом та ін. (Два роки роботи уряду УСРР, 1929: 71).

Досить відчутною в питанні забезпечення чистосортним зерном була допомога силами сільськогосподарської кооперації для незаможних господарств, які могли придбати чистосортний посівний матеріал в кооперації за цінами нижче ринкових або через спеціальний фонд в кредит. Селяни також отримували боніфікації за пониження вологості, норми якої були від 2 до 9 коп. за пуд (були також встановлені і норми рефакції, якщо зерно було за якістю нижчим, чим було передбачено, 2-5 коп. за пуд), а також селяни мали можливості отримання й кооперативних доплат, які в 1926 р. в середньому складали 5 коп. за пуд (Морозов, 2016: 375). Не зважаючи на певні огріхи в насінневій роботі, яка не завжди була вдало скоординована, характеризувалась недостатнім для широкомасштабної роботи фінансуванням, маємо все ж констатувати, що дана робота досить відчутно впливала на позитивну результативність

селянського зерновиробництва, так як обстеження зданого зерна показало, що протягом 1925 – 1926 рр. якість зерна, яке здавали селянські господарства, відчутно покращилось за всіма показниками: однорідність, чистота, пекарські якості тощо (Хоменко, 1928: 12).

Просвітницька робота серед селян також була вагомим моментом роботи сільськогосподарської кооперації в питанні донесення до селянської свідомості знань про кооперацію, про сільське господарство, про практичні способи господарювання з метою підвищення врожайності селянських площ зернових культур.

Певні труднощі в цьому питанні були пов'язані з достатньо вираженим консерватизмом селян-господарів у веденні власного господарства. Досить часто нові агрономічні технології зустрічали певний опір в селянському середовищі. Спеціалісти часто зазначали, що значний відсоток селян впроваджували на своїй землі агрокультурні заходи і на практиці пересвідчувались в ефективності нових способів господарювання. Проте й була досить таки значна частка селян, як зазначав О. Щадилов, «що ніби то охоче слухають, але через свою темноту розумному слову не вірять, а деякі то й просто проміж себе кажуть: «а що він сам там нас вчить», «засукав би рукава та сам поробив би, я краще за нього знаю, як треба робити, бо я не балакаю, а справді працюю сорок літ» (Щадилов, 1925: 8). Сучасники періоду, що досліджується, також відзначали, що «селянин ще й досі не вміє як слід використати всі скарби природи. І не дає це йому зробити того темнота». Й переконаливо доводили, що агрономічна невідомість більшості селян-господарів гальмує розвиток сільського господарства, так як більше 90 % селянства не мають від свого господарства навіть третини того прибутку, що повинні були б мати (Щадилов, 1925: 3).

Як зауважувала дослідниця культурно-освітньої діяльності сільськогосподарської кооперації в роки непу О. Дулгерова, перед кооперацією постали досить складні

завдання не тільки організаційного та господарсько-економічного гатунку, але й ментального характеру з метою змінити ставлення селян до агрономічних новацій з застережливого («як діди прадіди землю обробляли, так і ми будемо робити») до позитивного (Дулгерова, 2006: 96).

З метою поширення нових підходів у господарюванні фахівцями сільськогосподарської кооперації постійно організовувались сільськогосподарські виставки, екскурсії на показові господарства, показові поля, показові ділянки та ін. Наприклад, під час проведення виставок для зацікавленості селян в результатах своєї праці організовувались різноманітні конкурси, за результатами проведення яких завжди переможців нагороджували. Щодо результативності показового поля чи ділянки, то вони переважно розбивались на землі власника селянського господарства за його, звичайно, згоди на це. Всі процеси, пов'язані з вирощуванням зернових, проводились під контролем агрономів, які керували процесом обробітку землі, сіяння тощо. Така практика давала можливість продемонструвати, які покращення в господарстві можна здійснити, «не виходячи з умов життя селянина навіть при всій тій бідності і нестатках, що в них господар перебуває» (Щадилов, 1925: 12).

Агрономічна пропаганда, різні заходи сільськогосподарської освіти як серед кооперованого, так і серед некооперованого селянства, й практика впровадження агрономічних заходів поступово давала позитивні результати. Значний масив селян після прослуховування лекцій, курсів впроваджував нові знання на своїй землі і власноруч пересвідчувались в ефективності всього масиву агрокультурних заходів, ініційованих саме професіоналами сільськогосподарської кооперації. Масовості набула також робота по організації хат-читалень, бібліотек, розповсюдженню кооперативної літератури, проведення свят тощо.

Висновки. Кооперація активно сприяла тому, щоб індивідуальні селянські господарства виходили за споживчі

рамки і ставали товарними. Саме завдяки професіоналізму фахівців сільськогосподарської кооперації, які постійно нарощували господарсько-виробничий досвід і вдосконалювали організаційно-управлінські якості, вдалось посилити інтенсифікацію селянських господарств шляхом механізації, створення прокатних та зерноочисних пунктів, пересувних та стаціонарних ремонтних майстерень та ін. Ці заходи сприяли зростанню процесів масового вступу селян до кооперативних товариств, так як посіви зернових культур мало практично кожне українське селянське господарство.

Просвітницька агрокультурна робота серед селянства щодо впровадження новацій і прогресивних методів обробки земельних площ також набула масштабності і організованості. Тобто, сільськогосподарська кооперація стала важливим чинником покращення життєдіяльності українського селянства і активним учасником впровадження ринкових відносин в сільськогосподарське виробництво загалом і зерновиробництво зокрема. Подальші дослідження є актуальними з огляду на значення зерновиробництва для продовольчої безпеки України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Марочко В. І. Українська селянська кооперація: історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 1995. 217 с.
2. Морозов А. Г. Гроші для господаря (виробничі кошти села в доколгоспний період 1921–1929). Черкаси, 2016. 418 с.
3. Дулгерова О. М. Культурно-освітня діяльність сільськогосподарської кооперації України у добу непу: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкас. нац. у-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2006. 202 с.
4. Листування фінансового відділу «Сільського господаря» з низовими ланками кооперації (1923–1925 рр.). *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України*. Ф. 290. Оп. 2. Спр. 48. 174 арк.

5. Тренкін Ю. В. Фінансова діяльність сільськогосподарської кооперації Української СРР в умовах соціально-економічних трансформацій (1921–1929 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Держ. ВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2018. 244 с.

6. Роль сільськогосподарського кредитового товариства щодо підвищення врожайності селянського господарства. *Радянський селянин*. 1928. № 13–14. С. 44-46.

7. Зарудний С. Як ми виконуємо ленінів кооперативний план на селі. 2-е вид. Харків: Книгоспілка, 1929. 54 с.

8. Фіхтер А.З підсумків тракторної кампанії року 1924–25-го. *Український агроном*. 1926. № 1 (січень). С. 24-30.

9. Як треба використовувати трактор. *Радянський селянин*. 1926. № 1. С. 16-17.

10. Матеріали про постачання сільськогосподарськими машинами губерній України (03.01 – 26.06.1925). *ЦДАВО України*. Ф. 27. Оп. 5. Спр. 181. 688 арк.

11. Дешко Є. Кооперація на Україні. Харків: ЦСУ, 1927. 100 с.

12. Свідерська О. М. Роль кооперації у розвитку сільського господарства Поділля та південно-східної Волині у добу НЕПу (1921–1929 рр.). *Гуманітарний журнал*. 2012. № 4. С. 90-93.

13. Про будівництво сільськогосподарської кредитової та спеціальної кооперації. *Постанови Всеукраїнської організаційно-інструкторської наради сільськогосподарської кооперації* (15–21 груд. 1927 р.). Харків: Сільський господар, 1928. С. 20-38.

14. Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27 – 1927/28: матеріали до звіту уряду одинадцятому з'їздові рад. Харків, 1929. 228 с.

15. Хоменко С. Головні заходи в галузі рільництва за планом Наркозему на 1928 р. *Радянський селянин*. 1928. № 15. С. 9-12.

16. Щадилов О. Як агрономія допомагає селянам. Харків: Держ. вид-во України, 1925. 55 с.

REFERENCES

1. Marochko, V.I. (1995). *Ukrainska selianska kooperatsiia: istoryko-teoretychnyi aspekt (1861–1929 rr.)* [Ukrainian peasant cooperation: historical and theoretical aspect (1861–1929)]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Morozov, A.G. (2016). *Hroshi dlia hospodaria (vyrobnychi koshty sela v dokolhospnyi period 1921–1929)* [Money for the owner (production of the village in the pre-farm period 1921–1929)]. Cherkasy [in Ukrainian].
3. Dulgerova, O.M. (2006). *Kulturno-osvitnia diialnist silskohospodarskoi kooperatsii Ukrainy u dobu nepu: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01* [Cultural and educational activities of agricultural cooperation of Ukraine in the days of the NEP: Candidate's thesis: 07.00.01] / Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky. Cherkasy [in Ukrainian].
4. *Lystuvannia finansovoho viddilu «Silskoho hospodaria» z nyzovymy lankamy kooperatsii (1923–1925 rr.)* [Correspondence of the financial department of the «Farmer» with the lower levels of cooperation (1923–1925)]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy*. F. 290. Op. 2. Ref. 48. 174 arc. [in Ukrainian].
5. Trenkin, Yu.V. (2018). *Finsova diialnist silskohospodarskoi kooperatsii Ukrainskoi SRR v umovakh sotsialno-ekonomichnykh transformatsii (1921–1929 rr.): dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01* [Financial activity of agricultural cooperation of the Ukrainian SSR in the conditions of social and economic transformations (1921–1929): Candidate's thesis: 07.00.01] / Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda. Pereyaslav-Khmelnytsky [in Ukrainian].
6. *Rol silskohospodarskoho kredytovoho tovarystva shchodo pidvyshchennia vrozhaivosti selianskoho hospodarstva* [The role of agricultural credit society to increase the yield of the peasant economy] (1928). *Radianskyi selianyn*, 13–14, 44–46 [in Ukrainian].

7. Zarudny, S. (1929). Yak my vykonuiemo leninov kooperatyvnyi plan na seli [How do we implement Lenin's cooperative plan in the countryside]. 2nd ed. Kharkiv: Knyhospilka [in Ukrainian].

8. Fikhter, A. (1926). Z pidsumkiv traktornoї kampanii roku 1924–25-ho [From the results of the tractor campaign of 1924–25]. *Ukrainskyi ahronom*, 1 (January), 24–30 [in Ukrainian].

9. Iak treba vykorystovuvaty traktor [How to use the tractor] (1926). *Radianskyi selianyn*, 1, 16-17 [in Ukrainian].

10. Materialy pro postachannia silskohospodarskymy mashynamy hubernii Ukrainy (03.01 – 26.06.1925) [Materials on the supply of agricultural machinery to the provinces of Ukraine (03.01 – 26.06.1925)]. *TsDAVO Ukrainy*. F. 27. Op. 5. Ref. 181. 688 arc. [in Ukrainian].

11. Dershko, Ye. (1927). Kooperatsiia na Ukraini [Cooperation in Ukraine]. Kharkiv: TsSU [in Ukrainian].

12. Sviderska, O. M. (2012). Rol kooperatsii u rozvytku silskoho gospodarstva Podillia ta pivdenno-skhidnoi Volyni u dobu NEПу (1921–1929 rr.) [The role of cooperation in the development of agriculture in Podillya and south-eastern Volhynia in the days of the NEP (1921–1929)]. *Humanitarnyi zhurnal*, 4, 90–93. [in Ukrainian].

13. Pro budivnytstvo silskohospodarskoї kredytovoi ta spetsialnoi kooperatsii [On the construction of agricultural credit and special cooperation] (1928). *Postanovy Vseukrainskoї orhanizatsiino-instruktorskoї narady silskohospodarskoї kooperatsii (15–21 hrud. 1927 r.)*. Kharkiv: Silskyi hospodar, 20–38 [in Ukrainian].

14. Dva roky roboty uriadu USRR. 1926/27 – 1927/28 [Two years of work of the government of the USSR. 1926/27 – 1927/28]: Materialy for the report of the government to the eleventh congress of councils (1929). Kharkiv [in Ukrainian].

15. Khomenko, S. (1928). Holovni zakhody v haluzi rilnytstva za planom Narkozemu na 1928 r. [The main measures in the field of agriculture according to the plan of Narcozem for 1928]. *Radianskyi selianyn*, 15, 9-12 [in Ukrainian].

16. Shchadilov, O. (1925). *Yak ahronomiia dopomahaie selianam* [How agronomy helps the peasants] Kharkiv: Derzh. vyd-vo Ukrainy. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано напрямки агрокультурної роботи сільськогосподарської кооперації в роки нової економічної політики (1921 – 1928 рр.) щодо підвищення агрокультури селянського зерновиробництва.

Обслуговування нагальних агрокультурних та агровиробничих потреб власників індивідуальних селянських господарств з метою підвищення врожайності селянських посівів насамперед зернових культур для подальшого зростання їх продуктивності і товарності було одним із основних завдань сільськогосподарської кооперації. Дослідження є актуальним з огляду на значення зерновиробництва для продовольчої безпеки України.

Мета статті: з'ясувати напрямки агрокультурної роботи сільськогосподарської кооперації в роки непу щодо підвищення врожайності селянських посівів зернових культур, а отже – і зростання товарності селянських господарств.

Теоретико-методологічні засади статті ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичного дослідження. Основоположне значення мають принципи історизму, об'єктивності, системності, всебічності, наступності, науковості, які дали можливість розкрити агрокультурну роботу сільськогосподарської кооперації в роки нової економічної політики (1921 – 1929 рр.) щодо підвищення агрокультури селянського зерновиробництва. Під час написання статті застосовувалися загальнонаукові (структурно-функціональний, наукового аналізу та синтезу, конкретно-пошуковий), власне історичні (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний) методи.

З'ясовано, що реалізація всіх форм агрокультурної роботи кооперативної системи сприяла підвищенню

врожайності селянських посівів зернових культур, зростанню продуктивності і товарності селянських господарств. Оскільки посіви зернових культур мало практично кожне українське селянське господарство, саме завдяки професіоналізму фахівців сільськогосподарської кооперації, які постійно нарощували господарсько-виробничий досвід і вдосконалювали організаційно-управлінські якості, вдалось посилити інтенсифікацію селянських господарств шляхом механізації, створення прокатних та зерноочисних пунктів, пересувних та стаціонарних ремонтних майстерень та інших заходів. Ці заходи сприяли зростанню процесів масового вступу селян до кооперативних товариств.

Кооперація активно сприяла тому, щоб індивідуальні селянські господарства виходили за споживчі рамки і ставали товарними. Просвітницька агрокультурна робота серед селянства щодо впровадження новацій і прогресивних методів обробки земельних площ також набула масштабності й організованості.

Тобто, сільськогосподарська кооперація стала важливим чинником покращення життєдіяльності українського селянства і активним учасником впровадження ринкових відносин в сільськогосподарське виробництво загалом і зерновиробництво зокрема.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, агрокультурні та агровиробничі потреби, зернові культури, селянське господарство, просвітницька робота.